

Котиш Олена Миколаївна
к.е.н., доцент кафедри міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД
Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця
EKotysh@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АПАРАТ

Динамічний розвиток геополітичних процесів та інтенсифікація євроінтеграції економіки країни підвищує роль та значення зовнішньоекономічної діяльності підприємства (далі ЗЕД), яка здійснюється під тиском іноземної конкуренції. Саме ці обставини вимагають від вітчизняних підприємств більшої відповідальності і самостійності у прийнятті управлінських рішень щодо виходу на зовнішній ринок та забезпечення відповідного рівня конкурентоспроможності, реалізація зазначених умов можлива у разі здійснення ефективною ЗЕД підприємства.

Теоретичним та емпіричним надбанням оцінювання ефективності ЗЕД підприємства присвячено багато іноземних та вітчизняних наукових досліджень, авторами яких є: Астахов П., Бланк І., Бондарєва Т., Воронкова А., Дем'яненко А., Казакова Н., Мельник О., Миролубова Т., Піддубна Л., Пономаренко В., Семенов Г., Соркін С., Стрельцова С., Стровський Л., Шалашов Н., Яковлев А. та інші. В дослідженнях представлених економістів-науковців вирішуються задачі пов'язані з аналізом ЗЕД, вибором методів її оцінювання та діагностики, формування системи показників для різних агентів міжнародного бізнесу і таке ін. Однак, незважаючи на численні розробки в цій галузі, проблема розвитку категоріально-понятійного апарату оцінювання ефективності ЗЕД підприємства з урахуванням сучасних тенденцій, які відбуваються у світовому економічному просторі обумовлюють необхідність поглибленого аналізу існуючих та пошуку нових підходів до вивчення

поняття «ефективність ЗЕД», що є метою даної роботи. Для досягнення поставленої мети в роботі було:

досліджено стан зовнішньоекономічної діяльності України;

проведено теоретичний аналіз підходів до визначення сутності поняття «ефективність ЗЕД», що дозволило з'ясувати його основні характеристики.

Протягом останніх років в Україні відбулися суттєві зміни, пов'язані з державним регулювання зовнішньої торгівлі України, які вплинули на результати діяльності реального сектору економіки. Вивчення статистичних даних [1] дозволило представити динаміку основних макроекономічних показників стану та розвитку зовнішньоекономічної діяльності та відкритості економіки, які зображено на рис. 1 та 2.

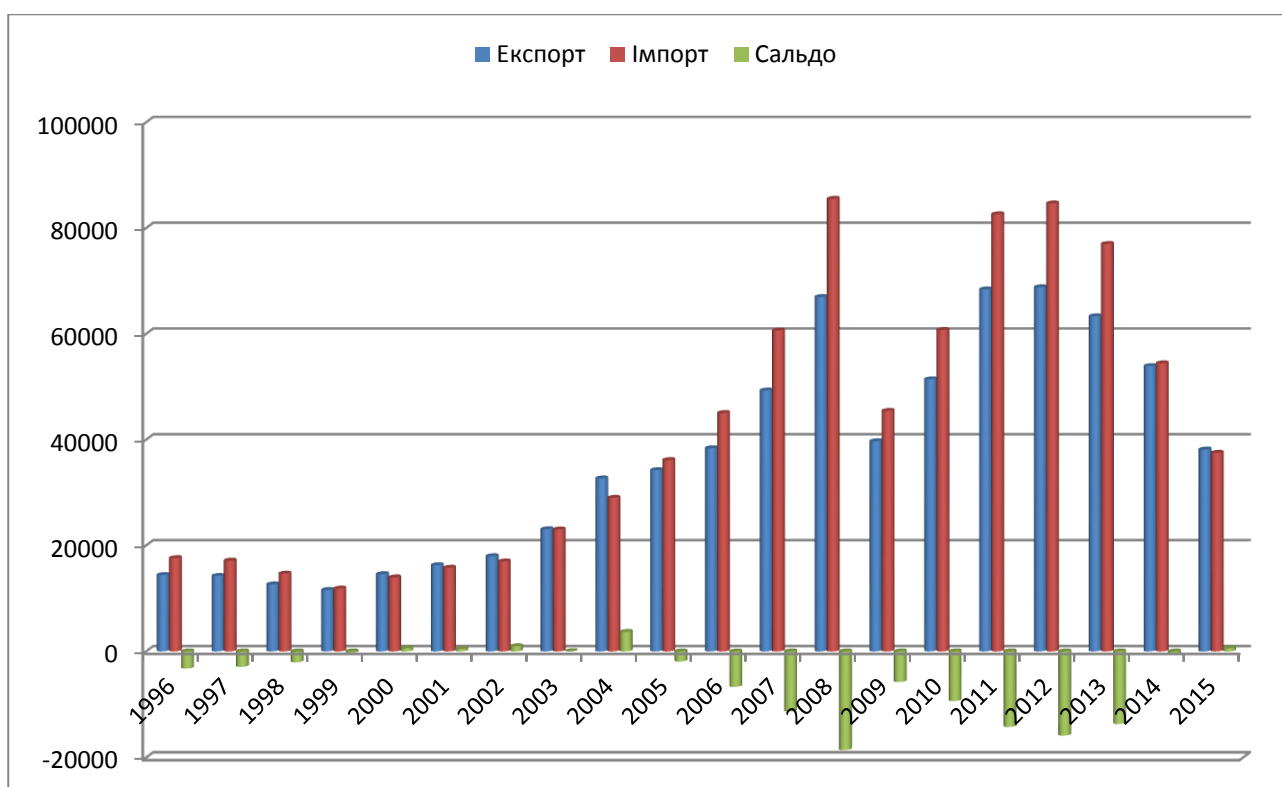

Рис. 1. Динаміка макроекономічних показників зовнішньоекономічної діяльності за період з 1996 р. по 2015 р.

Аналіз зовнішньоекономічної діяльності України [1] показав, що її розвиток можна умовно розділити на п'ять етапів: 1991-1994 рр. –

«Бурхливий розвиток» ЗЕД, що є наслідком лібералізації зовнішньої торгівля, надання права підприємствам самостійно здійснювати ЗЕД; 1995-1999 рр. – «Помірний спад» темпів зростання і стабілізація обсягів торговельного обороту. В 1999 році обсяги експорту та імпорту дійшли критично малого значення за всі роки незалежності. Починаючи з 2000 року по 2008 рік відбувається впевнене зростання темпів зовнішньої торгівлі. При цьому слід зауважити, що таке зростання мало нестабільний характер, так в 2000, 2003, 2004, 2007 і 2008 відрізняються найбільшим приростом експорту щодо попереднього року – 25,8%, 28,4%, 41,6%, 28, 5% і 35,8%. Період з 2000 по 2004 рр. мав позитивне сальдо торгового балансу, тобто експорт перевищував імпорт. Статистичні дані 2008 року свідчать про найбільш негативне сальдо торгового балансу України, тобто об'єми зовнішньої торгівля зростають за рахунок імпорту, що є не зовсім позитивним для економіки країни. Починаючи з 2009 року відбувається різкий спад обсягів зовнішньої торгівлі, тобто кризовий етап, який спровокований світовою фінансово-економічною кризою; 2010-2012 рік – зростання зовнішньої торгівлі, в основному за рахунок імпортних операцій, етап – «Посткризовий». З 2013 року починається суттєве зменшення зовнішньої торгівля України, однак переважає імпорт в торговому балансі держави, етап – «торгово-політичної кризи».

Визначити рівень відкритості економіки країни можна за допомогою показників, які характеризують торговельну відкритість, а саме: експортна квота, імпортна квота, зовнішньоторговельна квота. На рисунку 2 представлена їх динаміка.

З огляду на проведений аналіз, можна стверджувати, що імпортна квота, яка характеризує ступінь залежності країни від імпорту за аналізований період перевищує позначку 0,5, що свідчить про високу присутність іноземної конкуренції на вітчизняному ринку та залежність внутрішнього споживача від імпортованої продукції.

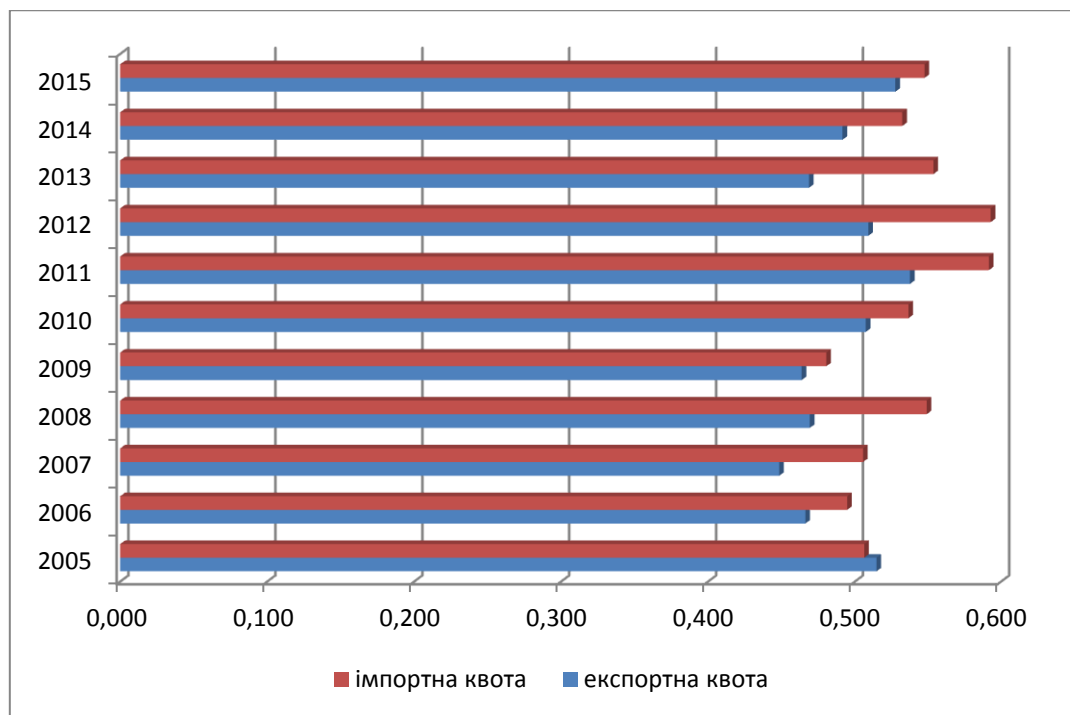

Рис. 2. Динаміка макроекономічних показників відкритості економіки України за період з 2005 р. по 2015 рік.

Результати розрахунків експортної квоти показали, що вони знаходяться в межах від 45% до 54%. За висновками дослідника Є.Ф. Авдокушина у 90-х рр. ХХ ст [2], прийнятною для відкритої економіки є розмір експортної квоти на рівні 10 %. Але, більшість вчених стверджують, що такий розмір був прийнятний для 50-70 рр. минуло століття [3]. Ладиченко К.І. [3] стверджує, що на сьогодні, оптимальним розміром експортної квоти є 35%. Цей показник притаманний більшості економічно розвинутих країн світу. За розрахунками представленими на рис. 2 рівень експортної квоти в Україні є суттєво вищим, що свідчить про високий рівень відкритості економіки. Тому особливого значення у подальшому формуванні відкритої моделі національної економіки є пошук напрямів реалізації ефективної зовнішньоекономічної діяльності. При цьому, одним з найбільш дискусійним питанням, яке залишається на сьогоднішній день – є термінологічна невизначеність поняття, «ефективність ЗЕД».

Вихідною основою оцінювання різних об'єктів є визначення самого поняття вимірюваного об'єкта, явища або процесу. На основі проведеного раніше дослідження [4] під ЗЕД розуміється господарська діяльність фізичних і юридичних осіб України, як на мікро- так і на макрорівні з іноземними суб'єктами господарювання, яка є взаємовигідною і здійснюється як на території України так і на території інших держав з перетином митного кордону і без його перетину.

Узагальнення наукових підходів [5-12] до визначення економічної категорії «ефективність» наведено в таблиці 1.

Перелік наукових підходів до визначення поняття «ефективність» [5-12]

№	Джерело	Визначення
1.	Сучасний економічний словник [5]	здатність виконувати роботу і досягати необхідного або бажаного результату з найменшим витрачанням часу і зусиль
	Большой экономический словарь [6]	результативність процесу, операції, проекту, що визначається як відношення ефекту, результату до витрат, який зумовив його отримання
2.	Абалкін Л. І. [7]	отримання певного результату на одиницю використовуваних ресурсів
3.	Нехорошева Л.Н. [8, с. 19].	результативність виробничого процесу, тобто співвідношення між результатами досягнутими в процесі виробництва і витратами живої і матеріалізованої праці
4.	Мартьянова О. В. [9]	індикатор оцінки діяльності організації, яка передбачає порівняння економічного прибутку від зовнішньоторговельних операцій з витратами на їх здійснення, що забезпечує розвиток бізнесу відповідно до обраної стратегії
5.	Петрович М. В. [10]	властивість соціальних, технічних та інших систем, які характеризують ступінь реалізації даною системою визначеної місії і системи цілей організації
6.	Шавронов А.В. [11]	ступінь використання виробничого потенціалу, розкриття можливостей випуску продукції, отримання валового доходу і прибутку на основі всієї сукупності природних і економічних умов
7.	Соркін С.Л. [12]	характеристика стану економічної діяльності, яка розраховується на основі зіставлення результатів і відповідних їм витрат

На основі поширених трактувань цього терміну визначено, що, в науковій літературі відсутнє єдине розуміння даного поняття, що проявляється у застосуванні різних кількісних і якісних ознак вимірюваного явища. Слід зауважити, що розглянуті наукові підходи визначають ефективність як: здатність, результативність, характеристика, ступінь, властивість, індикатор. На думку автора, при визначенні поняття «ефективність» слід брати до уваги походження та механізм здійснення явища, а також властивості і форми його прояву на місію підприємства (організації).

Враховуючи вище викладене, а саме, розуміння зовнішньоекономічної діяльності підприємства та комплексної категорії «ефективність» в даному дослідженні точка зору автора базується на розумінні ефективності ЗЕД як комплексного результуючого індикатора, співставлення економічного прибутку від ЗЕД до витрат на виробництво, просування та реалізацію товару на зовнішній ринок. Перевагою такого підходу є те, що ефективність ЗЕД виступає в якості пріоритету формування зовнішньоторговельної політики підприємства, кількісно обґрунтовуючи подальше здійснення ЗЕД підприємства.

Список літератури: 1. Офіційний сайт Державної статистичної служби України. Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>. 2. Авдокушин Е.Ф. Международные экономические отношения: Учебник. – М.: Юристъ, 1999. – 368 с. 3. Ладиченко К.І. Індикатори вимірювання зовнішньоторговельної відкритості національної економіки / К.І. Ладиченко // Економічний простір. – 2015. – № 95. – С. 16-25. 4. Котыш Е.Н. Теоретические аспекты определения внешнеэкономической деятельности / Е.Н. Котыш. – Материали за 9-а международна научна практична конференция, «Найновите постижения на европейската наука», - 2013. Том 1. Икономики. София. «Бял ГРАД-БГ» ООД – с 54-60. 5. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева / 2-е изд. Москва ИНФРА-М 1999. Режим доступу / <http://www.ebk.net.ua/Book/Ses/>. 6. Словарь Борисов А.Б. Большой экономический словарь. — М.: Книжный мир, 2003. — 895 с. 7. Абалкин, Л.И. Конечные народнохозяйственные результаты: сущность, показатели, пути повышения / Л.И. Абалкин. — М.: Политиздат, 1982. — 278 с. 8. Экономика предприятия: учеб. пособие / Л.Н. Нехорошева, Н.Б. Антонова, Л.В. Гринцевич [и др.]; под ред. д-ра экон. наук, проф. Л.Н. Нехорошевой. — Минск: БГЭУ, 2008. — 719 с. 9. Мартыанова О.В. Актуальные проблемы анализа эффективности внешнеторговой деятельности организации / О.В. Мартыанова // Бухгалтерский учет. — 2012. — №5. — С. 110-113. 10. Петрович, М.В. Эффективность управленческого труда: методы оценки / М.В. Петрович // Белорусский экономический журнал. — 2007. — С. 56 – 63. 11. Шавронов А. Новый подход к эффективности производства / А. Шавронов //

Экономист. – 2003. – № 3. – С. 82 – 87. 12. Соркин С.Л. Эффективность внешнеэкономической деятельности: понятие, измерение и оценка : моногр. / С.Л. Соркин. – Гродно : ГрГУ, 2011. – 130 с.